

JOURNAL of SOCIAL and HUMANITIES SCIENCES RESEARCH (JSHSR)

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Received/Makale Geliş 01.06.2021
Published /Yayınlanma 31.08.2021
Article Type/Makale Türü Research Article

Citation/Alıntı: Turan, E. (2021). Teknolojik determinizm eleştirisi ve gazetecilik üzerine niteliksel bir analiz. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 8(73), 2223-2234.
<http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.2604>

Dr. Öğr. Üyesi Erkan TURAN

<https://orcid.org/0000-0001-8387-240x>

İstanbul Ticaret Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Bölümü, İstanbul / TÜRKİYE

TEKNOLOJİK DETERMİNİZM ELEŞTİRİSİ VE GAZETECİLİK ÜZERİNE NİTELİKSEL BİR ANALİZ

TECHNOLOGICAL CRITICISM OF DETERMINISM AND A QUALITATIVE ANALYSIS ON JOURNALISM

Issue/Sayı: 73

Volume/Cilt: 8

jshsr.org

ISSN: 2459-1149

ÖZET

Tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 virüsü ve toplumsal yaşamın her boyutunda yarattığı sorunlar gazetecilik alanında da haber akışının yoğunluğu ve aciliyeti nedeniyle ciddi sorunların yaşanmasına neden oldu. En yeni teknolojiyle iş yapan haber merkezleri bile pandeminin getirdiği sınırlamalar ve zorunluluklar nedeniyle haber üretiminde önemli sorunlarla karşı karşıya kaldılar. “Evden haber”, “yerinden haber” gibi mesleki pratikler mesleğin iş ortamlarındaki icrasının değişmesini beraberinde getirdi. Voice of America’nın YouTube’da yayınlanan bir videosu1 gazetecilik mesleğinin pandeminin en yeni örneği olduğu krizlerden nasıl etkilendiğini gözler önüne serdi. Video, Voice of America’nın örneği olduğu şekilde sahip olunan tüm teknolojik donanıma rağmen bu teknolojiden yararlanma imkanlarının ortadan kalkmasına tanıklık ediyor. Bu pratik sorunların yanı sıra kamu sağlığı, sağlık ve bilim haberciliği konusunda medya sektörünün yeterince uzmanlaşmamış olması da içerik üretiminde ve haber akışının sağlanmasında çok ciddi sorunlar olarak karşımıza çıktı. Bu makalede bu iki salgın halinin küresel ve ulusal düzlemde gazetecilik alanında neden olduğu teknolojik determinizm eleştirisi bağlamında incelenmiştir. Yazıda gazetecilik ve teknolojik bağlantılar arasındaki doğrusal ve doğrusal olmayan yönler ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Teknoloji, Teknolojik determinizm, sosyal inşacılık, gazetecilik.

ABSTRACT

Choose a pandemic journalism profession that has turned into a global nightmare was also the scene of important development. Sometimes news centers in their top technologies experienced serious problems due to the limitations and necessities of the pandemic. Concepts such as the news from home news were introduced as the usual working environments in the profession. A video of your Voice of America YouTube video reveals how the journalism profession is affected in challenging processes such as pandemics, which opens up the challenges to design the news of America's voice reporters and presenters. Inform the corners of the presenter's house from the reporters who read perforations under the blanket. Despite all the technological possibilities at hand, the problem of not being able to use it, the epidemic causes the problem of not being able to mobilize. The first noticeable reason was the difficulties. It is for news feeds, as journalists and editors are not adequately owned on public health issues. When the new coronavirus reached almost every country in the world, it was also the mass circulation of unreal news that spread as fast as the virus. The United Nations drew attention to the infodemic in the process.

In this article, the reflections of global and national developments, which left their mark on the last period, in journalism are examined in the context of criticism of technological determinism. In this article, you can examine the reflections of global and national developments that have left their mark on the recent period in journalism. Social construction of technology is an approach between the various constructivist ways of researching science and technology. It is a fact. The Socialized Building Editor news of the news and the news of a manufactured product is given about what the media will contain and what they will include. Under our research, consider journalism to gain an integrated perspective according to the social constructivist perspective, the interaction between society and technology.

Keywords: Technology, Technological determinism, social constructionism, journalism.

¹ https://www.youtube.com/watch?v=w5x2pq_1DBI

1. GİRİŞ

Hayatımızın her alanında etkisini yeni gelişmelerle birlikte farklı şekillerde gösteren teknolojiyle ilgili olarak kuramsal ve bağlamsal içerikte determinizm tartışması (Alemdar 2010) geçmişten günümüze gelen bir süreçte var olmakta ve sürekli olarak günün şartlarına göre yenilenmektedir.

Özellikle medya çalışmalarında da üzerinde en çok durulan ve de tartışılan konulardan biri, teknolojinin toplumun temel yapısını değiştiren ve bu çıkış noktasıyla toplumun genel sistematiğini belirleyen veya toplum tarafından belirlenen bir olgu olarak nasıl bir çizgiye oturtulduğu ve yorumlandığı sorunsalıdır. (Kline 2001). Bu bağlamda ileri sürülen kuramsal savlarda teknolojinin toplumsal olgularla bağı açısından ileri sürülen varsayımlarda ve yapılan analizlerde sıklıkla başvurulan kuramcılar, teknolojik determinizm yaklaşımının temsilcileri Marshall McLuhan (1994), Innis, (1951), Raymond Williams (1990) teknolojinin insanlık tarihine yerleştiğini savunan Kittler (1990), ile sosyal inşacı yaklaşımın temsilcileri Berger ile Luckman (1966) ve Bijker ve Sismnondo'dur. Teknolojik deterministlere göre, iletişim sistemleriyle birlikte, bilgisayar ve internet teknolojileri sayesinde, küreselleşen dünya enformasyon/bilgi toplumu olmaktadır (Erdoğan ve Alemdar (2010). McLuhan (1994) genel olarak, farklı teknolojilerin farklı duyuşsal organların kapasitelerini artırarak kullanıldığı ve belirli teknolojilerin belirli etkileri olduğu tezine dayanan ve teknolojik determinizm olarak tanımlanan bir düşünceyi temsil etmektedir. Teknolojik determinizm yaklaşımında medyanın etkisine bakan Daniel Bell ve Marshall McLuhan bu araçların devrim yapacak kapasitede olduğu düşüncesindedirler; hatta bilgi çağının demokratik bir düzen sağlayacağını da iddia etmişlerdir (Erdoğan, 2013). Langdon Winner, teknolojik determinizmin genel varsayımının temelinde, teknolojinin sosyal yaşamın yapısını oluşturan ve ona yön veren en belirleyici dinamik olduğu tezinin etken olduğuna işaret etmektedir (1977, s. 65). Bu bağlamda, günümüzün ağ tabanlı iletişim ortamlarında, politik retorikte, online platformlarda İnternet'in ekonomi ve toplumda devrim yarattığı kanaati yaygınlaşmıştır. Manuel Castells'de (2005) de teknolojinin toplumu belirlemeyeceği fikri ön plandadır ve teknoloji toplumun temsilcisi durumundadır.

Teknoloji tanımında Bimber, yapay nesnelere veya makinelerden daha geniş faktörleri göz önüne alarak insanlık tarihi için belirleyici olanların açıklanması böylece toplumsal değişimin kısmen sosyal faktörlere bağlı olduğu sonucuna varılacağını belirtiyor. (1990) Teknolojinin geçmişten bu yana toplumla olan kabullenilmişliği ve de gelişim süreci de bu kapsamda önem kazanmaktadır

Teknolojinin toplumsal dönüşümünün ana başlatıcısı olduğu düşüncesinden kökenini alan teknolojik determinizm yaklaşımının, teknoloji ve toplum arasındaki nedensel bağı formüle eden Amerikalı sosyolog Thorstein Veblen'e ait olduğu kabul edilir (Chandler, 1995). Teknolojik determinizmin savunucularına göre, teknoloji toplumların, kültürlerin, ekonomilerin ve hükümetlerin yapılanmalarına ve değişmelerine neden olan itici bir güçtür (Hauer, 2017). Ayrıca teknoloji, politik kontrol, sınıf çıkarları, ekonomik baskılar, coğrafi erişim, eğitim durumu ve genel tutumlar da dahil olmak üzere, toplumun alacağı yönü de belirleyecek bir güce sahiptir. Bu saptamalarda bireyin davranışlarıyla teknoloji arasında da bağı kurulmaktadır.

Teknolojik determinizm yaklaşımında teknolojik buluşların ve medyanın tarihsel ve toplumsal dönüşümdeki rolü farklı vurgularla ele alınmıştır. Bu yaklaşımdan hareketle medya ve toplum arasındaki bağı ele alan kimi düşünürler teknolojiyi değişimin tek ve mutlak değişim etkeni olarak değerlendirirken, kimi düşünürler de teknolojiyi toplumsal, ekonomik, kültürel bağlamın etkisi altında işlev kazanan bir yapı olarak tanımlanmışlardır Adler (2005). Örneğin bu ikinci grupta yer alan Castells'e göre teknoloji (1996), sosyal alanında yer alır ve teknolojik bir yenilik ve değişim toplum tarafından şekillenir. Birinci grupta konumlandırılabilir Eyrek (2020) ise bilgisayar, tablet, televizyon ekranlarından, bankacılıktan mağazacılığa, akıllı telefonlardan kitap okuyuculara, hatta kapı zillerine kadar endüstrileşen ekran teknolojisiyle birlikte insan belleğini dışsal bir araca emanet etmeye başladığını savunmaktadır. Teknolojik determinizmin teorik perspektifine yönelik en temel eleştiri, değişim ve dönüşümde toplumun diğer dinamiklerinin göz ardı edilmesidir. Harvey Graff (1987), tarihin deterministlerin savlarında olduğu gibi basit doğrusal ilerleme ve değişime kolayca indirgenemeyeceğinin altını çizmektedir. Raymond Williams da ortamda oluşan etkiye dikkat çekerek, ortamın etkisi aynı kaldığında, teknolojiyi kontrol eden ya da kullanan kim olursa olsun, politik ve kültürel argümanı unutulabilir ve teknolojinin kendi kendine çalışmasına izin verebilir şeklinde bir eleştiri dile getirmiştir (1974, s. 131). Williams, McLuhan'ı eleştirirken toplumu şekillendiren diğer etkenlere vurgu yapmaktadır; McLuhan'ın söylemini benimsemenin tehlikesinin, herhangi bir ortamın kullanılmasının, bu ortamdaki medya sahipliğini ve üretimini şekillendiren ya da girişimciliği şekillendiren güç yapılarının ve seçkinlerin etkilerinin göz ardı edilmesi anlamına geldiğinin altını

çizmektedir. Williams'a göre değişimin salt teknolojik etkiyle açıklanması indirgemecidir. Örneğin Williams Leni Riefenstahl, Ken Loach ve Steven Spielberg'in filmlerinin aynı etkiye sahip olduğunu ileri sürülmesinin imkansızlığına dikkati çekmektedir. Demek ki sinema teknolojiye indirgenmemelidir. Teknolojinin insanlık tarihinde hep var olan ve insanlığa önemli katlıları olduğunu düşünen Heidegger için teknoloji bizim kaderimiz olabilir, ama bu bizi itaat etmeye zorlayan kaçınılmaz bir kader değildir (1977). Hornborg'a göre (2001) modern teknolojilerin altında yatan sosyal ilişkilere gözlerimizi açmalıyız ve nasıl aldatıldığımızı anlamak için Marksist fetişizm kavramına yeniden dikkat kesilmek yeterli olacaktır. David Harvey (2003), fetişizmden çevremizdeki teknolojik gerçekleri bir büyüğü güç gibi görmeyi kast eder. Bu gerçekler onlar vardır ve gerçeklerdir.

Kreimer'e göre ise Teknoloji kelimesinin tam anlamıyla makineler (faks makineleri, bilgisayarlar, cep telefonları vb.) Anlamına geliyorsa, determinizm sorunu nispeten açıktır ve Heilbroner'ın basit sorgusuna evet veya hayır diyebiliriz. Diğer yandan, teknoloji tanımı organizasyonun yanı sıra makineyi de içerecek şekilde genişletilirse (2001, s. 120) basit evetve hayır ikilemi bozulur. Teknik nesne anlayışımızın merkezinde, fonksiyonlar olduğu düşüncesi üzerinden Kroes Teknolojik nesneyi ikili bir doğaya sahip olarak tanımlar. Bir yandan, fiziksel nesnelere veya süreçlerdir, öte yandan, herhangi bir teknik nesnenin temel özelliği onun işlevidir; düşünmek teknik bir nesneden işlevi ve geriye kalan sadece bir çeşit fiziksel nesnedir. (1988)

Marksist teoriye göre, sahipler genellikle ideolojilerini paylaşan kıdemli yetkilileri atayacaklar ve daha sonra alt düzey medya profesyonelleri, işlerinden korktukları için onları rahatsız edebilecek içerik yayınlamaktan kaçınacaklar. Burada bir güvenilirlik hiyerarşisi vardır ve haberler genellikle önce elit ve varlıklıların görüşlerini, daha sonra yanıt olarak radikaller ve eleştirmenleri sunar, elit görüşün norm olduğunu gösterir (Berger 1982) Sahipler tarafından doğrudan kontrol fikri bazen manipülatif enstrümantal yaklaşım olarak tanımlanır ve Ralph Miliband'ın (1965) yazıları ile ilişkilidir. Miliband gazetelerdeki ve diğer medya kuruluşlarındaki editörlerin ve gazetecilerin işlerinin devamı için patronlarına bağlı olduklarını ve bu nedenle herhangi bir görünür özerkliği kullanmayacaklarını savunuyor.

Bu bağlamda deterministlere getirilecek en önemli eleştiri yine teknolojik gelişmelerin gazetecilere sonsuz bir güven getirmemesi gerektiği şeklindedir. Teknolojik determinizm, gazetecilerin çalışma pratiklerinde hazır konma veya varolanla yetinme gibi bir sürece taşıyabilir. Varolan bilgilere güvenerek hareket etme teknoloji eksenli haber yazımı bu anlamda sorunlar getirebilir. (Flanagan, 2012).

Finnegan teknolojik determinizm ile iletişimde yeni yollar açılacağı ve de bu iletişimin varlığının insanlığı yeni teknolojilerin ortaya çıkmasını sağlayan potansiyele götüren bir kolaylaştırıcı faktör olarak görür. Teknolojik determinizm eleştirisinde en dikkat çeken nokta ise toplumun diğer dinamiklerinin göz ardı edilmesi. (1988)

2. SOSYAL İNŞACILIK

Sosyal inşacılık, 1966 yılında sosyolog Peter Berger ve Thomas Luckman'ın The Social Construction of Reality-A Treatise in the Sociology of Knowledge (Gerçekliğin Toplumsal İnşası- Bilgi Sosyolojisinde A...) kitabıyla tartışılmaya başlanmıştır. Temel varsayım, toplumun yeni teknolojilerden haberdar olup bunları benimsediği için yapısal değişimlere maruz kaldığı şeklindedir (Berger ve Luckman, (1966) Bu yaklaşım teknolojik determinist yaklaşımın yaygın olarak benimsenmesine karşı ortaya çıkmış; maddi ve sosyal faktörlerin teknolojik süreçlerde nasıl etkileşime girdiğine dikkati çeken çalışmalar yapılmıştır (Jackson, Poole, Kuhn, 2002). Bijker'e göre; teknolojik determinizm güçlü olmayan bir stratejiye dayanmaktadır (2010, s. 71). Teknolojik değişimi toplumsal değişimden ayrı ve bağımsız düşünmenin doğru bir yaklaşım olmadığını savunan Bijker teknolojinin ne olduğunu ya da ne yaptığını toplumun dinamiklerin belirlendiğini ve teknolojinin kullanıcıların aktif aktörler olduğunu söylemiştir (1966, s. 48). Sismondo da bilimsel yapının ve teknolojik gelişmelerin sosyal bağlamda oluşturulduğunu belirtmiştir (2016, s. 86-89). Tarih boyunca teknolojik gelişmeler bazen inanç ve sosyal yapı gereği reddedilseler bile, var olmaya da devam etmişlerdir. Mesthen'e göre toplumsal yaşamın inşasında toplumun teknolojiyi benimsemesi öncül bir durumdur; teknolojinin diğer alanlar (sosyoloji, politik gelişmeler ve ekonomi) üzerindeki etkileri yadsınmasa da verili mevcut toplumsal sistemde bu yeni teknolojileri etkilemektedir (1971, s. 20).

Sosyal medya ele alınırken determinist bir görüşe dayanmak yerine, bir dizi diyalektik anlarda teknoloji ve sosyal devrim arasındaki ilişkiyi incelemek daha verimli olabilir... Kombine ve düzensiz gelişim

prizmasından bakıldığında, sosyal medya devrimci gizemini kaybeder; sosyal medya rejimlerin mücadele etmesi ya da güce tutunması için aynı şekilde bir araç olabilir (Bell & Flock, 2011; Tomlinson, 2011).

3. GAZETECİLİK VE HABERİN SOSYAL İNŞASI

Haberin olguların nesnel olarak aktarıldığı bir 'dünya penceresi' olmadığı, aksine sosyal olanın etkisi altında biçimlendiği görüşü yaygın olarak kabul görmektedir. Chomsky'e göre gücü elinde bulunduranlar için haberin hammaddesi birbirini izleyen filtrelerden geçmelidir ve sadece temizlenmiş tortu yayımlamalıdır. Haberın içeriği ve formatı, birçok medya profesyoneli ve birlikte çalıştıkları kişilerle birlikte aldıkları kararların bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır ve bu nedenle haber, üretimine ve dağıtımına katkıda bulunanların önyargılarını içermek zorundadır. Sosyal olarak inşa edildiğinden haber, üretilmiş bir üründür; yani medya profesyonellerinin neleri içereceğine ve nelerin içine dahil edileceğine karar verdikleri bir üründür.

Teknolojiyle birlikte Facebook, instagram, twitter gibi platformlar ve web sitelerindeki kullanıcı yorumları gibi işlevler gazeteciler ve izleyicileri arasındaki etkileşimlerin önündeki engelleri azalttı. Dahası, gazetecilik aktörleri arasında son on yılda kültürel bir değişim oldu ve gazeteci olmayanların da haber içeriğini birlikte üretme ve geliştirme yetenekleri akışkan hale geldi. (Coddington, 2014). Aslında mesleğin profesyonelleriyle her an mesleğe giriş yapma potansiyeli olan yeni bir mesleki durum teknolojik gelişmelerin gazetecilikteki yansımaları haline geldi.

Teknoloji gazeteciliğın uzamsallığını değiştirerek kitlelerin yeni alan yapılandırılmaları üzerinde etkili oldu. Bu yeni yapılandırmaların sonuçları tanımlayıcı tüketim bağlamının ötesine geçti (Peters 2017). Bu kapsamda gazetecilik ve meydana gelen değişimler de daha fazla üzerinde çalışma yapılması gereken bir alan haline gelmiştir. Teknoloji ve altyapı dalı, medyanın algılama biçimlerini nasıl değiştirdiğini araştırmaktadır (Boell-Hoof, 2015; Heider, 1926).

Bu kapsamda gazetecilik ve meydana gelen değişimler de daha fazla üzerinde çalışma yapılması gereken bir alan haline gelmiştir. Teknoloji ve altyapı dalı, medyanın algılama biçimlerini nasıl değiştirdiğini araştırmaktadır (Boell-Hoof, 2015; Heider, 1926).

Muhafif görüş paradigmalarına göre de medyadaki haberlerin içeriklerini etkileyen yalnızca haber değeri değildir. İngiliz hükümetinin soykırım sorumluluğu, geniş kurumsal suçluluk ve insan yaşamının varlığına yönelik tehditler gibi belirli konuların İngiliz kitle iletişim araçları tarafından bozulduğunu, bastırıldığını, marjinalleştirildiğini ve göz ardı edildiğini iddia etmektedir. Batı'nın onaylamadığı gelişmekte olan ülkelerin liderleri eleştirel olmayan bir şekilde şeytanlaştırılırken, ABD demokrasinin şampiyonu olarak sunulur. Edwards ve Cromwell (2006),

McQuail de (1992) haberlerin bir seçim sürecinden geçen sosyal bir ürün olduğunu belirtmiştir. Editörler ve haber müdürleri, muhabirler ve medya sahipleri, hangi olayları ne şekilde sunacakları ve neyin kapsayacağı hakkında seçimler yaparlar. Yani olaylar meydana gelirler, gerçekleşirler, ancak bu her olayın haber olmasının güvencesini oluşturmaz; çünkü çok sayıda olay gerçekleşmiştir ve her olay verili mesleki, politik, ekonomik ve etik değişkenler bağlamında haber değeri taşıyan olay olarak değerlendirilmez. Üstelik bunda belirleyici olan yalnızca haber değeri de değildir.

Bunda Bagdikian'ın yazdığı durumlar da etkilidir (2004): Medya sahiplerinin çoğu güçlü bir endüstriyel, finansal veya siyasi kuruluştan oluşan daha geniş bir güç elitinin bir parçasıdır. Bunun yanı sıra, reklam verenler ile televizyon gibi işletilmesi izne tabi iletişim araçları söz konusu olduğunda da yayın lisansı dağıtımının hangi ilkelere göre yapılıp yapılmadığı da bilgi akışının ne yönde olacağını belirlemede etkilidirler. Bununla birlikte örneğın Schlesinger (1990), toplumsal elitlerin veya medya sahiplerinin gücüne odaklanan teorileri eleştirmektedir. Çünkü medya her zaman güçlünün çıkarları için hareket etmeye de bilmektedir. Çağdaş politikacılar medyada ne söylediklerine çok dikkat etmektedirler; medyanın politikayı ve kamuoyunca neyin nasıl algılanacağını şekillendirebileceğinin ve belki de oy verme davranışını da etkileyebileceğinin ve onları baskı altına alabileceğinin farkındadırlar. Herman ve Chomsky (2012), Rızanın İmalatı'nda kurumsal mülkiyetin egemen sınıfın kitle iletişim araçlarında temsil edilmesiyle sonuçlandığını vurgulamıştır. Bugün ABD'de medya kuruluşlarının büyük çoğunluğu altı büyük şirkete aittir. Bu şirketler sadece televizyon, radyo ve gazete mülklerinin büyük çoğunluğunu kontrol etmekle kalmamaktadır; açık hava reklamcılığının ve internet hisselerinin çoğuna da sahiptirler.

Herman ve Chomsky (2012) medyanın seçkin çıkarlara yardımcı olacak propaganda kampanyalarına katıldığını savunuyor. Medya performansının büyük ölçüde piyasa güçleri tarafından şekillendirildiğini ve kapitalist sistemde yerleşik olarak, medya çıktısını şekillendirmek için durmaksızın çalışan bir dizi filtre olduğunu öne sürüyorlar, örneğin, reklam verenler, reklamcılık, Televizyon lisanslarının geri çekilme tehditleri ve dolayısıyla bilgi akışını kontrol etmek bunlardan bazılarıdır.

Teknoloji, aslında teknolojik olmayan nitelikte olan bu süreçte sadece kolaylaştırıcı bir rol oynamaktadır. Araştırmacılar, bazı teknolojilerin haber çalışmasını bozabilir ve dönüştürür, sosyal aktörler tarafından geliştirilir ve dağıtılır ve etkileri, içinde bulunduğu bağlamlara aracılık edilmezse genellikle hafifletilerek ortaya çıkarlar (Fenton, 2011). Örneğin, normalleşme hipotezi, teknoloji haber çalışanları tarafından mevcut rutinlere ve değerlere uyacak şekilde uyarlanacaktır (Singer,2005).

Bu etkenlerin yanı sıra, bazen gazetecilik alanı kriz zamanlarında başka tür bilgi akışı sorunları da yaşamaktadır. COVID-19 verilerinin sürekli değişen ve bazen doğrulanmamış doğası, gazetecileri ve araştırmacıları halka doğru bilgi sağlama konusunda zorluklarla karşı karşıya bırakmıştır. Hermidaya (2010), haber sürecinde seyircinin kendisinin haber sürecinin bir parçası haline geldiğini ve 'küçük içerik parçaları' ürettiğini belirtmiştir. Pandemi sürecinde Columbia Üniversitesi'ndeki Tow Dijital Gazetecilik Merkezi ile Uluslararası Gazetecilik Merkezi'nin yaptığı bir araştırma gazetecilerin yaşadığı sorunlara ve gelişmelere dikkati çekmiştir (Posetti ve Bell, 2020). Pandemi yüzünden çok sayıda haber merkezi çökme noktasına gelmiş ve çok sayıda çalışan işini kaybetmiştir. Araştırmada gazetecilerin haber verebilmek için uzaktan raporlama ile veri ve açık kaynaklı araştırma tekniklerini kullandıkları; işlerini yapabilmek için yeni teknikler geliştirdikleri belirtilmektedir. Pandemi yüzünden gazetecilerin tükenmişlik sendromuna da yakalandığına dikkat çekilen araştırmada, uzaktan çalışma koşullarında haber merkezlerinin üçüncü taraf yazılımların tehdidi altında olduğu da aynı raporda yer almaktadır (aktaran Cyprien, 2020).

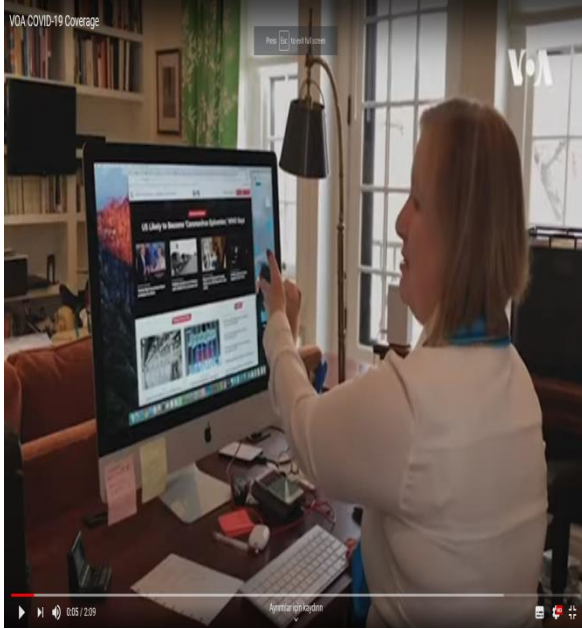
Pandemiyle birlikte bilgi ekosisteminde önemli değişimler meydana gelirken, bunların hepsi teknolojiden kaynaklanmamıştır. Değişen bilgi ekosistemiyle toplum da değişmiştir. Gazeteler ve gazeteciler daha fazla sosyal medya kullanmaya başlamışlardır. Bunu pandemi sürecinde gazetecilerin sosyal medya hesapları üzerinden yaptıkları röportajlarda gözlemlemek olasıdır. Bu son krizde, istatistik, sağlık bilimi ve epidemiyoloji konusunda bilgi ve bu bilgiyi işleyecek uzman gazeteci sayısının yetersizliği de dikkati çeken bir olgudur. Gazetecilere teknoloji yardımcı olabilir, ancak gazetecilerin insani olarak sahip oldukları yetileri, yetenekleri ve duygusal okur yazarlıklarını geliştirmeleri gerekmektedir. Teknoloji, haberlerin geleceğinin hikayesinin sadece bir parçasıdır, ancak yapısal değişim için kritik bir katalizör olmaya da devam edecektir (Beckett, 2020).

Gerçekten de çevrimiçi yayıncılık gazeteciliğin her derdine deva değildir. Dijital bir strateji benimseyen veya işlemleri tamamen çevrimiçi hale getiren gazeteler hala gelir elde etmek için mücadele etmektedir (Nitibanyane, 2020). Sosyal medya algoritmaları, şaşırtıcı olmayan bir şekilde, bugün gazeteciliği etkileyen en yeni teknolojidir. Mart ayı başında COVID-19 Avrupa ülkelerindeki etkisini güçlendirirken, İsveç'te günlük gazete Aftonbladet, gazetecilerin 21 bölgesel sağlık otoritesini izlemesine yardımcı olan otomatik bir sistem kurmak için United Robots ile ortak olmuştur. . Aftonbladet gazetecilerin otomatik metinler üzerinden haber yazmalarına imkân vermiştir. Aynı şeyi Finlandiya'daki Helsingin Sanomat gazetesi de uygulamıştır.

Benzer şekilde, Britanya'da medya müşterileri için otomatik bir haber kaynağı olan RADAR ajansı, virüsün yayılmasıyla ilgili günlük güncellemeler yayınlamaktadır. 12 Mart'ta bir RADAR editörü, ajansın COVID-19 üzerinde 149 otomatik haber üretmeyi başardığını açıklamıştır. Bununla birlikte, güvenilir bir kaynaktan gelseler bile, her veri girdisi eleştirel olarak sorgulanmalı ve her otomatik haber yayınlanmadan önce kontrol edilmelidir. Bunu yapmamak 2017'de Los Angeles Times'ın yaşadığı duruma yol açabilir. Jeolojik bir veri tabanında kayıtlar güncellendikten sonra, gazetenin sismik uyarılar için kullandığı otomatik yazılım programı Quakebot, okuyucuları sanki yeni bir deprem olmuş gibi bilgilendirmiştir; sistem verileri güncellendiğinde, bu yeni güncellemeler söz konusu program tarafından gazetenin haber merkezine 92 yıl önce meydana gelen depremi yeni bir olarak yansıtmıştı (Chambaud, 2020).

Koronavirüsün devam etmesi halinde medya şirketleri reklam verenler açısından bir gelir kaynağı krizine girebilir. Bu da onları reklam verenlerden uzaklaşp bunun yerine diğer paydaşlara yöneltebilir ve de uzun vadede bu daha fazla devlet müdahalesi getirebilir. (Hall 2020)

Voice of America'nın YouTube'da yayınlanan bir videosu² gazetecilik mesleğinin pandemi gibi zorlu bir süreçte nasıl etkilendiğini gözler önüne sermiştir. Video Voice of America muhabirlerinin ve sunucularının haberi ekrana getirmek için verdiği mücadeleyi serimlemektedir. Battaniyenin altında perfore okuyan muhabirin maruz kaldığı durum, sunucunun evinin bir köşesini haber merkezine çevirmek için ailesiyle yaşadıkları dikkat çekicidir. Eldeki her türlü teknolojik olanağa rağmen, teknolojiyi kullanarak haberi verememe halinin yarattığı sorunlar, salgın nedeniyle kolayca mobilize olamamak gazetecilerin karşılaştığı ilk göze çarpan zorluklardır.

Şekil 1. Voice of Amerika Direktörü Amanda Bennet³

Pandemi yüzünden evden çalışmak zorunda kalan gazeteciler haberi ulaştırmak için farklı yol ve yöntemlere başvurdular; ellerindeki olanaklarla haber yapabilmek için olağanüstü çaba sarf ettiler. Voice of Amerika Direktörü Amanda Bennet evinin mutfağından haber kanalını yönetmeye çalışıyor. Bir yandan haber akışını takip eden Bennet, diğer yandan yayın planlaması yapmak için uğraşiyor. Gazetecinin böyle bir ortamda haberi iletmeye çalışması teknolojik belirlenimden daha ziyade, haberin ulaştırılmasında sosyal ortamların ve verili koşulların daha etkili olabileceğini düşündürmektedir.

Şekil 2 Zorunlu offtube⁴

Kanal çalışanlarından biri evindeki ses akustiğini yok etmek için battaniyeden yararlanarak bir Offtube oluşturmuştur. Burada kanaldaki dev teknolojik olanaklar belirleyici değildir. Haberin ulaştırılmasında akla gelmeyecek yöntemler bulunmak durumunda kalmıştır. Kanalın yayın teknolojisi ihtiyaçları karşılayacak donanımda olsa da gazetecinin çalışma ortamını ve haberi ulaştırma imkanını pandeminin getirdiği şartlar belirlemiştir.

² https://www.youtube.com/watch?v=w5x2pq_1DBI

³ https://www.youtube.com/watch?v=w5x2pq_1DBI

⁴ https://www.youtube.com/watch?v=w5x2pq_1DBI

Şekil 3 Mutfaktan Canlı Yayın

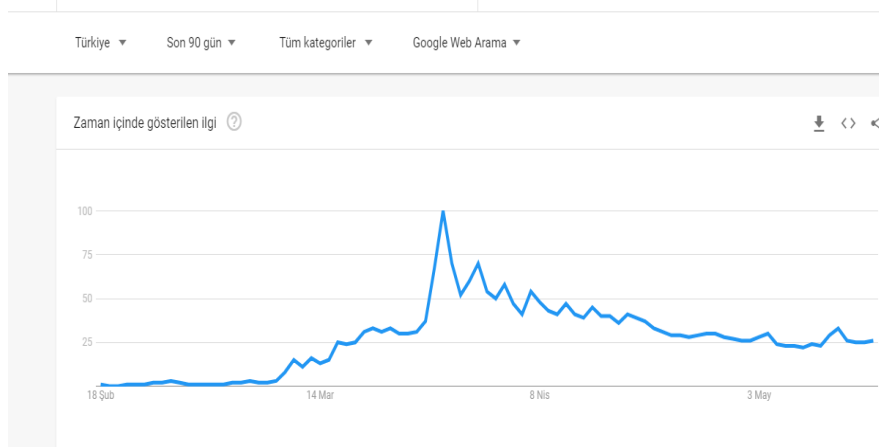
Kanal çalışanlarından bazıları az önce kahvaltı yaptıkları mutfaktan yayın yapmak zorunda kalmışlardır. Dış etkenlerin teknolojinin yönünü belirlediği bir başka örnek de budur. Mutfak adeta haber merkezine dönüşmüştür ve bu ortamda kullanılacak teknolojik cihazlar masalara yerleştirilmiştir. Yayın yapılıyor ve izleyiciler yayının ekrana gelen kısmını görüyorlar; bu yayının hangi şartlarda gerçekleştiği ise kanalın yayınladığı bu videoyla ortaya çıkıyor.

Şekil 4 Bahçeden Yayın⁵

Kanal çalışanlarından bir kadın gazeteci bahçesinden yayın yaparken izleyiciler hemen yanında duran çocuğu göremiyorlar. Kamusal alan ile özel alanın birbirine karıştığı süreç ve bu süreci belirleyen ise dünyada salgına dönüşen pandemi olmuştur.

Teknoloji gazetecinin işinin önemli bir parçasıdır, ancak gazeteciler COVID-19 salgınının ek baskılarını dengelediğinden, bu onların üstünde büyük bir stres yaratabilir. Evden çalışmanın getirdiği zorluklar, dijital aşırı yüklenme, teknolojinin üzerimizde bilinenlerden daha büyük bir etkisinin olduğunu göstermiştir. Örneğin birçok kişi bilgisayar veya telefon kullanırken “ekran apnesi” yaşamaktadır (Thorson ve Wells, 2016). Teknoloji, aslında teknolojinin doğrudan neden olmadığı bir krizde sadece yaşamı kolaylaştırmak üzere bir rol oynamaktadır.

4. COVID 19 ARAMASI

Şekil 7 Covid 19 Araması⁶

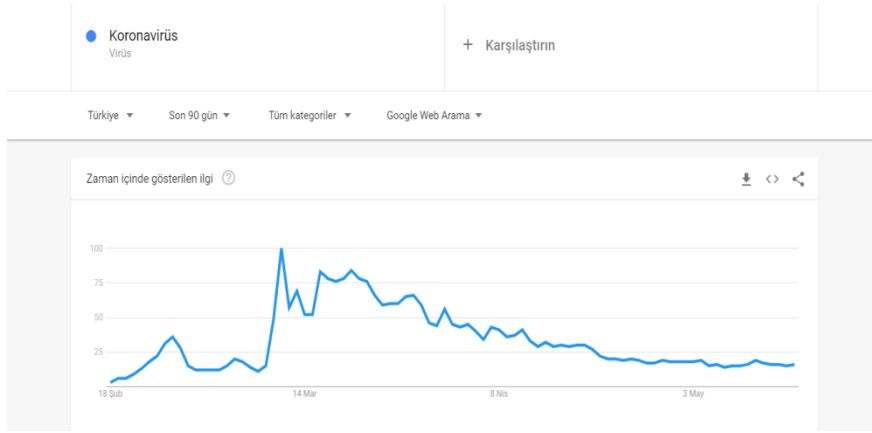
Türkiye’de ilk vakanın görüldüğü 11 Mart 2020 Tarihinden itibaren Covid 19 ile ilgili aramaların gittikçe arttığını görüyoruz. İnsanlar dünyayı sarsan virüsün adını ve virüsle ilgili bilgi toplamak için

⁵ https://www.youtube.com/watch?v=w5x2pq_1DBI

⁶ Veriler Google arama motoru üzerinden ilgili tarihler baz alınarak alınmıştır.

arama motoru www.google.com.tr üzerinden aramalarını yapıyorlar. Mart ayının sonuna doğru arama seviyesi pic noktasına ulaşıyor ve daha sonra da yavaş yavaş aşağılar geliyor ancak belli bir seviyede seyretmeye devam ediyor. Burada insanlar ihtiyaç duydukları bilgileri elde etmek için yoğun bir arayışa giriyorlar ve o aradıkları şeyle ilgili olarak zamanla belli bir doygunluğa ulaşıyorlar.

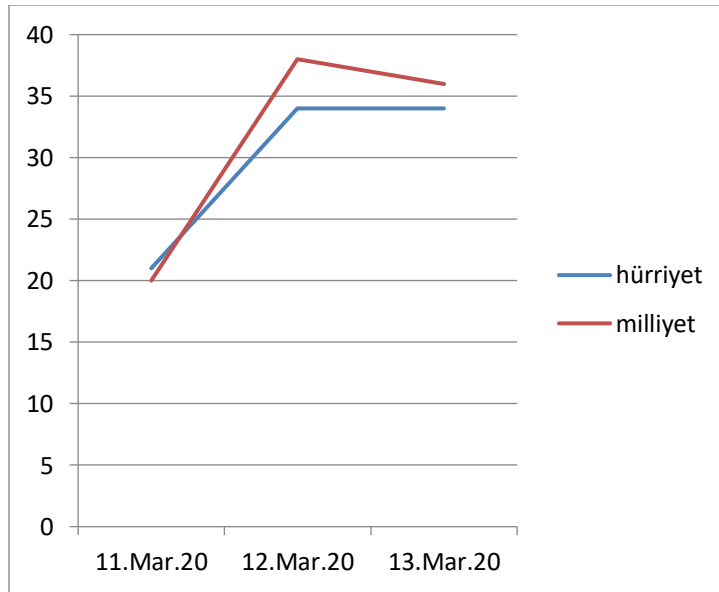
5. KORONAVİRÜS ARAMASI

Şekil 8 Koronavirüs Araması ⁷

Türkiye'de ilk vakanın görüldüğü 11 Mart 2020 Tarihinden itibaren Covid 19 ile ilgili aramaların gittikçe arttığını görüyoruz. Ancak koronavirüs ile ilgili olarak Covid 19'a göre ilginin biraz daha önce başladığını söyleyebiliriz. Şubat ayının başlarından itibaren insanların koronavirüs ile ilgili bilgiler aradığını görüyoruz. İnsanlar dünyayı sarsan virüsün adını ve virüsle ilgili bilgi toplamak için arama motoru www.google.com.tr üzerinden aramalarını yapıyorlar. Mart ayının ortalarından itibaren ki 11 Mart Türkiye'de ilk vakanın görüldüğü tarihten sonrasına denk geliyor bu süre zarfında koronavirüs ile ilgili aramalar pic noktasına ulaşıyor. Daha sonra da yavaş yavaş aşağılara geliyor ancak Nisan ayının başlarından itibaren belli bir seviyede seyretmeye devam ediyor. Burada insanlar ihtiyaç duydukları bilgileri elde etmek için yoğun bir arayışa giriyorlar ve o aradıkları şeyle ilgili olarak zamanla belli bir doygunluğa ulaşıyorlar.

Hürriyet ve Milliyet gazetelerinin 11-13 Mart tarihleri arasındaki haber akışlarında Covid 19 ile ilgili içerikleri gösteren Şekil 9'da Milliyet gazetesinin oldukça üst bir noktadan haberlere başladığı ve 13 Mart'a doğru haber sayısının azaldığı görülürken Hürriyet gazetesinde ise 11 Mart'tan itibaren yükseliş trendine giren Covid 19 haberlerinin 13 Mart'ta daha da yükseldiği görülüyor.

Şekil 9. Hürriyet ve Milliyet internet sitelerinin Türkiye'de ilk vakanın görüldüğü 11 Mart 2020 tarihinden itibaren üç gün boyunca koronavirüs ile ilgili çıkan haber dağılımı.

⁷ Veriler Google arama motoru üzerinden ilgili tarihler baz alınarak alınmıştır.

Her iki internet sitesinde de koronavirüsle ilgili ikinci gün yükseliş trendi görülmekle birlikte üçüncü gün aynı doğrultuda bir trend görülmektedir.

6. SONUÇ

Haber, izleyicisi ya da takipçisine ulaşana kadar bir dizi süreçten geçmektedir. Bu süreçte teknoloji verili koşulların etkisi altında sosyal olarak inşa edilen haberin oluşum ve dağıtımını için bir araç işlevi görmektedir. Teknoloji elbette kendi başına bir güç değildir. Gazeteciliğin dünü, bugünü ve geleceği hakkında konuşurken, giderek azalan okuyucu ve izleyici sayısının teknolojinin gizemleştirilmesinin gölgesi altında kaldığını akılda tutmak gerekir. Dijital yayıncılık ekonomik sorunlara mutlak bir deva olmaktan çok uzaktır. Bundan ötürü gazeteciliğin geleceğinin ne olacağı ve bu gelecekte teknolojinin hangi rolü oynayabileceği konusunda daha temkinli bir şekilde düşünmek gerekmektedir.

Teknolojinin her derde deva olduğu söylemine karşı Raymond Williams (1981), bunun “bir tür delilik” olduğunu söylemiştir. Aşırıya kaçmak absürt tanılara yol açabilmektedir; “her şey her şeye sebep olur türünden”. Büyük teknolojik değişiklikler doğal olarak sosyal değişime etki etmektedir. Ayrıca değişikliklerin bazıları sanıldığından çok daha derin de olabilmektedir. Teknolojik determinizmin önemi, farklı iletişim teknolojilerinin farklı kullanım biçimleri yarattığını söylemiş olmasıdır. Ancak yapısal toplumsal dönüşümlerin gün yüzü görmesi için bu teknolojilerin icat edilmesi de ön koşul değildir.

Voice of Amerika kanalı çalışanlarının YouTube kanalında yayınlanan videolarında teknolojinin sınırları zorlayan gücü kadar bazen kullanımın güçsüzlüğünün yan yana durduğunu gösteren bir örnektir. Bu çalışmada haberin sosyal olarak nasıl inşa edildiği ve bu bağlamda teknolojinin haberin üretiminden tüketimine kadar etkisi olsa da, aynı süreçte başka etkenlerin de işin içinde olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Teknolojinin her derde deva olduğu saptamasına karşı farklı toplumsal, politik, doğal ve kültürel yapıların haber üretim pratiklerinde beklenmeyen etkilerinin de olduğu pandemi dönemi habercilik üzerinden tartışılmıştır.

Kitle iletişim araçlarında bir konuyla ilgili olarak eğer yaşanan durum küresel ise bu bir anda küresel bir fenomene dönüşmekte ve hem habere hem bilgiye aşırı erişim ihtiyacı doğmaktadır. Böyle olunca da hem kitle iletişim kaynaklarında bu konularla ilgili haberler çokça yer almakta hem de insanların arama motorlarından bu haberle ilgili bilgilere ulaşma isteği artmaktadır.

Pandemi sürecinde özellikle koronavirüs ve COVID-19 gibi küresel bir etkiyle kullanılmaya başlayan sözcük öbekleri hem bilgiye aşırı erişim isteği doğurmuş hem de bu konuda kitle iletişim araçlarında daha fazla haber yerin yer almasına yol açmıştır. Bu süreçte sosyal medyada söylentiler yayılmış; kulaktan kulağa yayılan çoğunlukla da doğru olmayan bu söylentiler kitle iletişim araçlarının habercilik pratiğini olumsuz anlamda etkilemiştir.

Kitle iletişim araçları ve sosyal medya platformları kendi geliştirdikleri çözümlerle haber ihtiyacını karşılamaya çalışan kitleleri bazen de arama platformları üzerinden focus bir terim üzerine yoğunlaşmışlardır. Haberin kaynağına dolaylı olarak ulaşma eğilimi kitleleri önce arama motorlarına yöneltmiştir. Öncelikle yeni duyduğu kelime öbeklerini anlamak isteyenler, arama motorlarına yönelmiş; daha sonra elde ettikleri bilgilerle ilgili olarak takip ettikleri haber sitelerinde çıkan haberleri okumuşlardır.

Örneğin dünya kamuoyunun dikkatini çeken pandemi vakalarının Türkiye’de ilk vakanın 11 Mart 2020 tarihinde görülmesiyle, COVID-19 ile ilgili aramalar artmıştır. İnsanlar dünyayı sarsan virüsün adıyla Google üzerinden arama yaparak; virüs hakkında bilgi toplamışlardır. Mart ayının sonuna doğru arama seviyesi pic noktasına ulaşmış, ardından da yavaş yavaş aramalar azalmış ve belli bir arama sıklığı seviyesinde varlıklarını korumuştur. İnsanlar ihtiyaç duydukları bilgileri elde etmek için yoğun bir şekilde bilgi arayışına düşmüşler ve aradıkları bilgiye ulaştıkları kanaatine vardıklarında da arama sayıları azalmıştır.

Google arama motorunda Türkiye’de ilk vakanın görüldüğü 11 Mart öncesi ile 17 Mayıs 2020 tarihindeki COVID-19 araması, önceki döneme göre 190 Milyonluk bir artış göstermiştir. Hürriyet ve Milliyet gazetelerinin haber sitelerinde haber akışlarındaki artış da pandeminin yarattığı panik ortamının insanların bilgiye ve habere ulaşma ihtiyaçlarının arttığını göstermektedir. İnsanların çoğu zaman haber almak için öncelikli olarak tercih etmediği Google, bilgi aramanı ve güncel bilgi akışını takip etmenin bir aracı olarak öne çıkmıştır. Bu durum da verili teknolojik imkanlara rağmen kriz anlarında bilgi çağı denilen çağda bilgi yoksunluğu çekildiğini; işi habercilik olan medya kuruluşlarının bu bilgi akışı işini

yapmakta çok zorlandığını gözler önüne sermiştir. Ayrıca bu süreçte uzmanlık gerektiren konularda habercilik yapacak nitelikte gazeteci bulmanın güç olduğu görülmüştür. Bu da teknolojik imkanlar nedeniyle 2000'li yıllardan bu yana medya şirketlerinin gazetecinin uzmanlaşması ile yeteneklerini geliştirmesine hiç fırsat tanınamaması yüzünden ortaya çıkan bir sorundur. Ayrıca bilgisayar ve bağlı teknolojiler istihdam edilen gazeteci sayısının azaltılması da neden olmuştur. Dolayısıyla kürenin zamansal ve mekânsal küçülmesine yol açan teknolojik buluşlar haber ihtiyacının bilgi çağı denilen çağda karşılanamayacak kadar artmasına da yol açmıştır. Sonuç olarak teknolojik imkanlardan doğan yeni medya sayesinde etkileşimli bir iletişim sürecinin başladığı, bilgiye erişimin kolaylaştığı yönündeki saptamaların yeniden gözden geçirilmesi acil bir ihtiyaç olarak kendini dayatmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adler, E. (2005). *Communitarian International Relations: The Epistemic Foundations of International Relations* (Londra ve New York: Routledge, 2005), 89.
- Bagdikian, B. H. (2004). *The new media monopoly*. Boston: Beacon Press.
- Beckett, C. (2020). *The future of journalism post-COVID 19: technology, diversity and collaboration*. <https://blogs.lse.ac.uk/polis/2020/06/12/the-future-of-journalism-post-covid19-technology-diversity-and-collaboration/>
- Bell, M. ve Flock, E. (2011). *Low profile, no profile, but a voice nonetheless*, The Sydney Morning Herald. Erişim 22 Temmuz 2020, <https://www.smh.com.au/politics/federal/low-profile-no-profile-but-a-voice-nonetheless-20110621-1gdep.html>
- Berger, P. L. & Luckmann, T., (1966). *The Social Construction of Reality-A Treatise in the Sociology of Knowledge*, NewYork: Penguin Books.
- Berger, A. A. (1982). *Media Analysis Techniques*. London: Sage.
- Bijker, E.W. (1966). *The increase of bed shear in a current due to wave motion*. Proc. 10th Conf. on Coastal Engineering, ASCE, pp.746–765.
- Bijker, E.W., (2010). *How is Technology Made-That is the Question?* Cambridge Journal ngil, S.
- Bimber, B. (1990). Karl Marx and the three faces of technological determinism. *Social Studies of Science*, 20, 333-351.
- Boell, S. K. & Hoof, F. (2015). 'Using Heider's Epistemology of Thing and Medium for Unpacking the Conception of Documents: Gantt Charts and Boundary Objects', *Proceedings of the 12th Annual Meeting of the Document Academy* 2(1), 1–14.
- Castells, M. (2005). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür*. Birinci Cilt: Ağ Toplumunun Yükselişi. Çev., Ebru Kılıç. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castells M. (1996). *The Rise of the Network Society, The Information Age: Economy, Society and Culture Vol. I*. Cambridge, MA; Oxford, UK: Blackwell, pp. 158-163, 1996
- Chandler, D. (1995) *Technological or Media Determinism*. <http://visualmemory.co.uk/daniel/Documents/tecdet/>
- Chambaud, S. D. (2020). *Three media innovations to watch during (and after) COVID-19*. Poynter journal.
- Chomsky, N- H & Edward S. (2012). *The Political Economy of the Mass Media*, (Ender Abadoğlu, Çev.) İstanbul: Bgst Yayınları.
- Coddington, M. (2014). Defending Judgment and Context in 'Original Reporting': Journalists' Construction of Newswork in a Networked. *Sagejournal* 15(6), 678-695.
- Cyprien, D. (2020). *How to Manage Stress and Digital Overload as a Journalist*. Erişim 18 Temmuz 2020. <https://www.icfj.org/news/how-manage-stress-and-digital-overload-journalist>
- Edwards, D. and Cromwell, D. (2006) *Guardians of power: the myth of the liberal media*, London, UK. Pluto Books, 241pp.
- Erdoğan, İ. & Korkmaz, A. (2010). *Kitle İletişim Kuram ve Araştırmalarının Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi*. Ankara: Erk Yayınları.

- Erdoğan, İ. (2013). *Medyaya Marx Gibi Bakmak*. Erişim 12 Temmuz 2020. <https://www.researchgate.net/publication/235913499>
- Eyrek, A. (2020). *Ekrana Bellek*. İstanbul: Doruk Yayınları
- Fenton, N. & Barassi, V. (2011). Alternative media and social networking sites: The politics of individuation and political participation. *The Communication Review*, 14(3), 179-196.
- Flanagan, M. (2012). *The dingo that stopped the presses and stirred a nation*. The Saturday Age.
- Finnegan, R. (1988): *Literacy and Orality: Studies in the Technology of Communication*. Oxford: Basil Blackwell
- Graff, H. J. (1987). *The Labyrinths of Literacy: Reflections on Literacy Past and Present*. London: Falmer Press
- Hauer, T. (2017). *Education, technological determinism and new media*. Erişim 15 Temmuz 2020. <https://library.iated.org/view/>
- Hall, S. (2020). *Media, Entertainment and Culture*, World Economic Forum. Erişim 11 Temmuz 2020. <https://www.weforum.org/agenda/2020/04/covid-19-media-value/>
- Harvey, D. (2003) The fetish of technology. *Macalester International*, 13(1): 3-30
- Heider, F. (1926) 'Ding und Medium', Symposium, *Philosophische Zeitschrift für Forschung und Aussprache* 1:109-57.
- Herman, E. S. & Chomsky, N. (2012). *Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Politikası*, Çev. Ender Abadoğlu. İstanbul: BGST Yayınları
- Hermida, A. (2010). From TV to Twitter: How ambient news became ambient journalism. *M/C Journal*, 13(2)
- Hornborg, A. (2001) Symbolic technologies: Machines and the Marxian notion of fetishism. *Anthropological Theory*, 1(4): 473-496.
- Innis, H.A. (1951). *The Bias of Communication*. Toronto: University of Toronto Press.
- Jackson, M. H., Poole, M. S. & Kuhn, T. (2002). *The social construction of technology in studies of the workplace*. In L. A. Lievrouw & S. Livingstone (Eds.), *Handbook of new media: Social shaping and consequences of ICTs içinde* (pp. 236-253). London, UK: Sage
- Kittler, F. A. (1990). *Discourse Networks 1800/1900*. Trans. Michael Metteer and Chris Cullens. Stanford: Stanford University Press.
- Kline, R. R. (2001) *Technological Determinism*" *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences içinde*. (15495-15498) Stantford: Bergamon.
- Kreimer, S. F. (2001). Technologies of protest: Insurgent social movements and the First Amendment in the Era of the Internet. *University of Pennsylvania Law Review*, 150(1), 119-171.
- Kroes, P. (1988). *Technology, Philosophy of*", in *Routledge Encyclopedia of Philosophy* Version 1.0, E. Craig (ed.), Routledge, London.
- Mesthene, E. G. (1971). *The Role of Technology in Society*. In Teich, Ibid.
- McLuhan, M. (1994). *Understanding Media*. London: The MIT Press Cambridge.
- McQuail, D. (1992). *Mass Communication and the Public Interest*. SAGE Publications. Londra
- Miliband, R. (1965). *Marx and the State*. In Ralph Miliband and John Saville, eds., *Socialist Register*. New York: Monthly Review Press.
- Nitibanyane, N. (2020). *Journalism in jeopardy: Mitigating the impact of COVID-19 on newspapers*. Erişim 10 Mayıs 2020. <https://www.africportal.org/features/saving-journalism-mitigating-impact-covid-19-newspapers/>
- Posetti, J. & Bell, E. (2020). *Take this survey about the effect of COVID-19 on journalism*. Erişim 10 Haziran 2020. <https://www.niemanlab.org/2020/05/take-this-survey-about-the-effect-of-covid-19-on-journalism/>

- Peters, C. (2017). “*The spatiotemporal dynamics of digital news audiences*. In B. Franklin & S. A. Eldridge II (Eds.), *The Routledge companion to digital journalism studies* (pp. 375–384). New York, NY: Routledge
- Schlesinger, P. (1990) “*Rethinking the sociology of journalism: source strategies and the limits of media-centrism*.” In: Ferguson, M. (ed.) *Public Communication: The New Imperatives*. SAGE Publications.
- Singer, J. B. (2005) The political j blogger: Normalising New media to fit old forms. *Sage Journal*, 6 (2) (178-193)
- Sismondo, S. (2016). *Bilim ve Teknoloji Araştırmaları Yaklaşımı: Temeller*, (S. Saęyan, Ü. Tatlıcan Çev.) Ankara: Epos.
- Thorson, kjerstin-Wells, Chris. *Curated Flows: A Framework for Mapping Media Exposure in the Digital Age*. Erişim 12 Haziran 2020. https://www.researchgate.net/publication/284559824_Curated_Flows_A_Framework_for_Mapping_Media_Exposure_in_the_Digital_Age
- Williams, R. (1974). *Television: Technology and Cultural Form*, London and New York, Routledge
- Williams, R. (Ed.) (1990). *Television: Technology and Cultural Form* (2nd edn.). London: Routledge
- Winner, L. (1977). *Autonomous Technology: Technics out-of-control as a theme in political thought*, Cambridge: MIT Press